

در چند قدمی ناقوسها

گفت‌وگو

گفتگو از: میثقی سلطانی

نگاهی اجمالی به تمدن اسلامی در اندلس از ظهور تا سقوط

اشاره

تمدن اندلس که زمانی شهرت جهانی داشت، فرو پاشید. آگاهی از سبب سقوط این سرزمین اسلامی، و سرنوشت آن، ما را در شکوفایی تمدن ایران اسلامی و حفظ آن یاری خواهد کرد.

گفت‌وگوی پیش رو، ضمن بیان ویژگی‌های اندلس، وضعیت آن را در قبل و بعد از اسلام و نیز پس از سقوطش بیان می‌کند و در بخشی به بیان علل این رخداد می‌پردازد.

بیش‌تر تمایل داشت که در مجموعه کتابخانه هر چند کوچکش به گفت‌وگو بنشینیم؛ ولی برخی تغییر و تحولات باعث شد تا در اتاق کوچکی از خانه نه چندان بزرگش در میان خانه‌های قرمز رنگ شهرک امام خمینی (ره) به گفت‌وگو بپردازیم.

غلامرضا کلی زواره، ۴۶ ساله، نویسنده‌ی جلد کتاب و یک صد مقاله

♦♦ با توجه به جاهلیت و خرافات و موهوماتی که در اندلس توسط اربابان کلیسا گسترش یافته بود، مسلمانان به گسترش علم و اندیشه و توسعه مراکز آموزشی همت گماردند، حیثیت مردم را محترم شمرده و اقلیت‌های مذهبی، به ویژه مسیحیان را در اجرای مراسم و سنت‌های خود آزاد گذاشتند

♦♦ رونق علم و اندیشه و هنر به حدی رسید که اروپاییان، دوران فرمانروایی مسلمانان بر اندلس را عصر نهضت فکری و فرهنگی نامیدند

فشار زنجیر و ضربه‌های شلاق اربابان کار می‌کردند. سرزمین‌ها قطعه قطعه شده و صاحبان آن‌ها در منازل به رفاه‌طلبی، بطالت و تن‌پروری می‌پرداختند. اکثریت سکنه به حالت اسیر و با غمگینی و افسردگی ناشی از این فشارها به ستوه آمده و در انتظار گشودن روزنه‌ای به سوی روشنایی بودند تا از این غبارهای تیره و باتلاق‌های فساد رهایی یابند.

پویا: چگونه اندلس توسط مسلمانان فتح شد؟

گلی زواره: این سرزمین در پنجم رجب سال ۹۲ هجری قمری توسط طارق بن زیاد که از بربرها بود، از طرف مرسی بن نصیر لخمی، والی تنجه (در مراکش) گشوده شد. استراتژی طارق برای فتح این گونه بود که با ۱۲ هزار نیروی رزمنده به شبه جزیره ایبری قدم‌نهاد و با سپاهیان مسیحی درگیر شد و سپس خطاب به نیروهای خود گفت: در روبه‌روی شما قوای مسلح با شمشیرهای برهنه قرار گرفته‌اند و در پشت سر شما دریایی با امواج خروشان قرار دارد. با اراده و حمیت و استواری و شجاعت می‌توانید روبه‌روی خود را آزاد کرده و به جلو بروید. آن‌ها هم با اراده و اهمتامی که نشان دادند، بر قوای مسیحی غلبه یافتند. البته ناگفته نماند که توان پایداری در سپاهیان مسیحی به تحلیل رفته بود و انگیزه‌های آنچنانی

جنوب غربی اروپا به شکل مربع واقع شده و از نظر استراتژیکی موقعیت مهمی دارد. شمال آن را سلسله‌جبال پیرینه یا برانس تحت پوشش قرار می‌دهد و در غرب و جنوب غربی آن، دریای مدیترانه و قیانوس اطلس و سواحل زیبای آن‌ها وجود دارد. اشراف به اروپا و تسلط بر آفریقا بر اهمیت این موقعیت می‌افزاید و در واقع حلقه اتصال اروپا و آفریقا به شمار می‌رود. قدیمی‌ترین سکنه اندلس قوم سلت (Selt) هستند که از فرانسه به آن‌جا مهاجرت کرده‌اند؛ سپس اقوام ایبری و طوایفی چون فنیقی، یونانی و کارتاژ به آن جا رفته‌اند.

پویا: موقعیت سیاسی و اجتماعی اندلس پیش از این که مسلمانان، آن جا را فتح کنند، چگونه بوده است؟

گلی زواره: این سرزمین زیر سیطره اربابان کلیسا بود و آن‌ها به گونه‌ای عمل می‌کردند که شکاف طبقاتی و فشارهای اجتماعی و سیاسی بر اندلس سایه اهریمنی افکنده بود. اشراف و ثروتمندان با وجود اقتدار و ثروت، از پرداخت مالیات خودداری می‌کردند؛ ولی صاحبان مشاغل تولیدی و حرفه‌های هنری به دلیل فشار اجتماعی و عوارض زیاد، شغل‌های خود را رفته‌رفته از دست می‌دادند. قحط‌سالی و کمبود محصولات کشاورزی، مردم را در دشواری قرار داده بود. برده‌ها و غلامان با

در موضوعات گوناگون است. وی در طول مدت خدمتش در آموزش و پرورش و نیز سال‌های پیش از آن، با چندین طرح پژوهش و مراکز تحقیقاتی همکاری داشته است. همکاری با دانشنامه‌امام خمینی (ره) و دایرة المعارف تشیع از جمله افتخارات اوست.

«جرعه‌های جانبخش» اثر این نویسنده که به زندگی و اندیشه علامه طباطبایی اختصاص دارد، در دومین جشنواره کتاب معلم، رتبه سوم کشور را به دست آورده است. آیت‌الله حسن زاده آملی و آیت‌الله جعفر سبحانی بر پنج جلد از کتاب‌های او تقریظ نوشته‌اند. کتاب سرزمین اسلام (شناخت کشورهای اسلامی و نواحی مسلمان‌نشین جهان) اثر این نویسنده توانمند است که در ۶۱۰ صفحه، به قطع وزیری، توسط انتشارات بوستان کتاب به چاپ رسیده است. این کتاب که هم‌اکنون در رشته تخصصی تبلیغ حوزه علمیه، در سطح چهار (دکتر) تدریس می‌شود و معضلی از آن به معرفی اندلس اختصاص دارد، بهانه‌ای شد تا به حضور این پژوهشگر پرتلاش برسیم و درباره تمدن اندلس و علل انحطاط آن، پرسش‌هایی را مطرح کنیم.

پویا: برای این که بتوانیم بهتر وارد بحث شویم، ابتدا بفرمایید که اندلس کجا بوده و چه شرایط اقلیمی داشته است؟

گلی زواره: سرزمین اندلس یا اسپانول، قسمت اعظم شبه‌جزیره ایبری است که در

شهرهای این سرزمین است، به خوبی مشهود بود.

هنگامی که اندلس در اختیار مسلمانان بود، به درجه‌ای از پیشرفت رسید که کتابخانه‌های با ۶۰۰ هزار جلد کتاب داشت. ارزش واقعی این رقم وقتی مشخص می‌شود که بدانیم ۴۰۰ سال بعد شارل عاقل کتابخانه‌ای دولتی در پاریس بنا نهاد که فقط ۹۰۰ جلد کتاب داشت. قصرهای زیبا، باغ‌ها و مزارع خرم، خیابان‌های بزرگ و جذاب، تجارت شکوفا، کشاورزی وسیع و نیز رعایت نظافت به شیوه‌زدگی شهری در کشورهای اروپایی و توسعه شبکه شهری از اقدامات مسلمانان بود. به گواهی اکثر کتب تاریخی، تعداد دانشمندان در این عصر بسیار زیاد بوده است.

پویا: چرا اندلس سقوط کرد؟

گلی زواره: چنان که اشاره کردیم، مسلمانان به موقعیت بسیار مهم و سوق‌الجیشی اسپانیا پی بردند و با توجه به ضعف اقتدار داخلی این سرزمین و بعضی کاستی‌هایی که از درون داشت، موفق به گشایش آن شدند. زمینه‌هایی که موجب شد مسلمانان نیز این قلمرو را از دست بدهند و در واقع آفتاب اسلام در این سرزمین غروب کند، فراوان است که به مهم‌ترین آن‌ها اشاره می‌کنم.

۱. هرج و مرج داخلی و به تحلیل رفتن امنیت عمومی که تحریکات اربابان کلیسا در تشدید این عارضه اجتماعی، مؤثر بود. این هرج و مرج به دلیل ترکیب نامتجانس قومی و ورود مهاجرین متعدد به این سرزمین و نیز اصطکاک منافع برخی قشرها با یکدیگر بود که برخی تحریکات آن را تقویت می‌کرد.

۲. اختلاف‌های داخلی که به دلیل فاصله گرفتن مسلمانان از فرهنگ و فضیلت‌های قرآنی، و پرداختن بیش‌تر به مسائل ملی و منطقه‌ای و قومیتی و جایگزینی برخی ملاک‌ها به جای مکارم مذهبی، بروز یافت.

۳. خیانت وزیران و عده‌ای از حاکمان وطن فروش

۴. ورود مشاوران نظامی مسیحی در ارتش اندلس

۵. آزادی بی حد و حساب مسیحی‌ها در تبلیغات دینی و هجوم گسترده مبشرین مسیحی در مناطق گوناگون اندلس

۶. نفوذ مسیحیان در آداب و رسوم و فرهنگ مسلمانان و خالی کردن هویت ارزشی و اصیل آنان (تهاجم فرهنگی)

۷. جذب استعداد‌های مسلمانان توسط مسیحیان. دانشگاه‌های مسیحی که با نقشه‌های پنهان ساماندهی شده بود،

برای مقابله با هجوم مسلمانان نداشتند. در نتیجه عقب نشینی کردند و یک عده متواری شده و حتی پادشاه این قوم که کوت‌ها نام دارند، خود را در آب غرق ساخت. به این صورت، اندلس به دست مسلمانان فتح شد.

پویا: فتح اندلس توسط مسلمانان، چه نتایجی را در بر داشت؟

گلی زواره: مسلمانان از سال ۹۲ تا سال ۸۹۷ هجری قمری بر اندلس فرمانروایی کردند. آنان اختیارات اشراف و قدرت کاذب روحانیان مسیحی را از میان برداشتند و رنج‌دیدگانی را که چون چارپایان با آن‌ها رفتار می‌شد، آزاد کردند. همچنین عوارض و باج‌های سنگینی را که هنر و معماری و شغل‌های مؤند را از بین برده بود، لغو و مائیتاتی معتدل، عادلانه و عاقلانه، با رعایت مساوات و واقعیت‌ها وضع کردند. با توجه به جاهلیت و خرافات و موهوماتی که در اندلس توسط اربابان کلیسا گسترش یافته بود، مسلمانان به گسترش علم و اندیشه و توسعه مراکز آموزشی همت گماردند، حیثیت مردم را محترم شمرده و اقلیت‌های مذهبی، به ویژه مسیحیان را در اجرای مراسم و سنت‌های خود آزاد گذاشتند و آن‌ها را تحت حمایت دولت درآوردند.

اکثریت مردم شبه جزیره ایبری که کیش مسیحی داشتند، بدون اجبار و با انتخاب و آزادی کامل به اسلام روی آوردند و در بازسازی و عمران و توسعه شهری اندلس، مشارکتی فعال نمودند. دانشمندان و نویسندگان و شاعران به نشر اندیشه و ادب و فرهنگ پرداختند و هر روز به شکوفایی و بالندگی بیش‌تر رسیدند. صنایع گوناگون و هنرها و ظرافت‌های ذوق انسانی رو به

تزیید رفت و رونق علم و اندیشه و هنر به حدی رسید که اروپاییان، دوران فرمانروایی مسلمانان بر اندلس را عصر نهضت فکری و فرهنگی نامیدند.

سرزمین اندلس که به لحاظ جلوه‌های طبیعی و رودخانه‌ها، ارتفاعات، جلگه‌ها و فضاهای سرسبز و حاصل‌خیز، ویژگی‌های خاص خود را داشت، زمینه‌ای مناسب برای رونق اقتصادی و اجتماعی به شمار می‌رفت و این در غرناطه که یکی از زیباترین

♦♦ هنگامی که اندلس در اختیار مسلمانان بود، به درجه‌ای از پیشرفت رسید که کتابخانه‌ای با ۶۰۰ هزار جلد کتاب داشت

♦♦ به جای اذان، صدای ناقوس‌ها بلند شد. خوردن گوشت خوک و شراب اجباری شد. بوق وصلیب به جای قرآن وارد مساجد شد. قرآن و کتاب‌های دینی به آتش کشیده شد. به گونه‌ای که ۸۰۰ هزار جلد کتاب سوزانده شد. لباس اسلامی به کنار رفت و حجاب ممنوع شد

مسلمانان راریگان
جذب می‌کرد.
۸. اشاعه
مشروب خواری،
شهوترانی، هوسرانی
و...

مسیحیان
پارک‌های بسیار
بزرگ و با جاذبه‌ای
بنا نهاده و امکانات
تفریحی و رفاهی
فراوانی در آن‌ها
مستقر کرده بودند
و جوانان مسلمان
که با ورزش‌های

سنتی و تفریحات سالم خو گرفته بودند،
به این پارک‌ها روی آوردند و در آن جا به
هوسرانی و ارضای امیال و غرایز پرداختند.
کلوپ‌های مجللی احداث کردند که دختران
مسیحی به عنوان گارسن و خدمه آن‌ها کار
می‌کردند و آماده پذیرایی راریگان از جوانان
مسلمان بودند.

۹. کاهش قبح گناه و منکرات، با
تبلیغات مبشرین مسیحی
۱۰. در اختیار گرفتن نبض اقتصاد و
تجارت و امور مواصلاتی و بنادر توسط
بازرگانان مسیحی

این‌ها مهم‌ترین زمینه‌های سقوط بود
که باعث شد اقوام مسیحی به سوی اندلس
هجوم برند و از برخی کشورها نیروهای
کمکی به‌امدادشان بیاید تا سرانجام در
سال ۸۹۷ هجری قمری فردیناند و این
ابلا بر مهم‌ترین منطقه اندلس یعنی غرناطه
(گرانادا) که زیباترین و مهم‌ترین شهر اندلس
بود استیلا یابند و به تدریج استان‌هایی دیگر
به تصرف نیروهای مسیحی درآمد.

**پویا: اربابان کلیسا پس از فتح اندلس
چه کردند؟ به عبارت بهتر، بعد از این که
اندلس از دست مسلمانان خارج شد، چه
سرنوشتی یافت؟**

گلی زواره: وقتی آفتاب فضیلت در
اندلس غروب کرد و مسلمانان در آن جا
خلع قدرت شدند و نیروهای مسیحی روی
کار آمدند، در اولین مرحله دستور دادند که
همه مسلمانان به اجبار مسیحی شوند، در
غیر این صورت کشته می‌شوند. از این
جهت عده‌ای به‌سرزمین‌های همجوار
گریختند، به گونه‌ای که به تدریج از
جمعیت اندلس سه میلیون نفر کاسته شد.
گروهی هم که تقیه می‌کردند و در خفا نماز
می‌خواندند، کارگزاران آن‌ها را شناسایی
کرده و می‌سوزاندند؛ به نحوی که طبق آمار
سه هزار نفر از این طریق سوزانده شدند.

مسلمانان زیر
شکنجه‌های شدید
قرار می‌گرفتند،
بدین گونه که
پاهای آن‌ها با
سیخ‌های داغ
سوزانده می‌شد،
پا و روقه‌های
آهن‌گداخته بر
روی سینه آن‌ها
قرار می‌دادند و
یا موارد بدتر از
این‌ها.

به جای اذان،
صدای ناقوس‌ها
بلند شد. خوردن گوشت خوک و شراب
اجباری شد. بوق و صلیب به جای قرآن
وارد مساجد شد. قرآن و کتاب‌های دینی به
آتش کشیده شد، به گونه‌ای که ۸۰۰ هزار
جلد کتاب سوزانده شد. لباس اسلامی به
کنار رفت و حجاب ممنوع شد. اگر کسی
روز جمعه بر حسب آداب اسلامی، لباس
تمیز می‌پوشید، دستگیر و مجازات می‌شد.
دختران مسلمان را به زور در کلیساها شوهر

می‌دادند. هر کس نام
رسول‌الله را بر زبان
می‌آورد، کم‌ترین
مجازات زندان بود.
روزه‌داری در ماه
رمضان ممنوع بود و
هر کس را در حالت
امساک از خوردن
و آشامیدن مشاهده
می‌کردند، به کیفر
سختی می‌رساندند.
وضعیت به گونه‌ای
شده بود که مسلمانان
هر جا کشیشی
می‌دیدند، باید از
مرکب پیاده می‌شدند
و در برابرش سجده
می‌کردند.

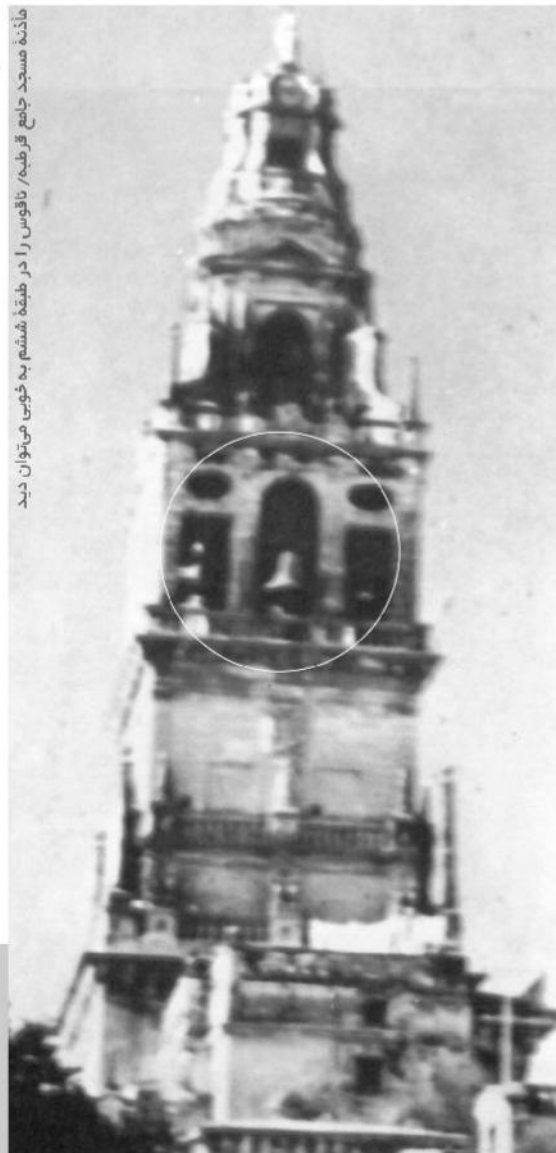
**پویا: چرا اندلس
چنین سرانجامی یافت؟**

گلی زواره:
طبق موازین قرآن،
اگر قومی از فرهنگ
اسلامی فاصله بگیرد و
به سوی معیارهایی گام
نهد که با توصیه‌های
قرآنی در تضاد است
- از قبیل تفرقه و
پرداختن به امور

نژادی و قومی و جناحی و فاصله‌گرفتن
از ارزش‌های مذهبی و پرداختن به امور
رفاهی و غافل شدن از محرومان و زیر پا
نهادن عدالت اجتماعی - سقوط آن حتمی
خواهد بود.

در تاریخ بسیار است داستان اقوام و
مللی که در آغاز با پیامبران و ائمه بوده و
در آن ایام پیروزی و نصرت را در آغوش
کشیده‌اند، ولی به محض این که حریم الهی
را زیر پا گذاشته و از فرامین پروردگار
تخطی کرده‌اند، دچار عذاب الهی شده‌اند؛
عذابی که ممکن است به شکل حوادث،
بلایای آسمانی، ناملايمات طبیعی، هجوم
اقوام و قبایل دیگر و یا سرکوبی خود به
وسیله یکدیگر باشد.

در اندلس تا هنگامی که مسلمانان
متحد بودند و بر اساس انگیزه‌های ایمانی،
فداکاری می‌نمودند و به جای تأمین منافع
شخصی، مصالح اجتماعی را مراعات
می‌کردند، اقتدار و عظمتی شکوهمند به
دست آوردند؛ ولی با فراموشی مقررات
الهی و سنت پروردگار، زمینه‌های سقوط و
زوال آنان فراهم شد.

فاطمه مسجد جامع قرطبه / ناقوس را در طبقه ششم به خوبی می‌توان دید